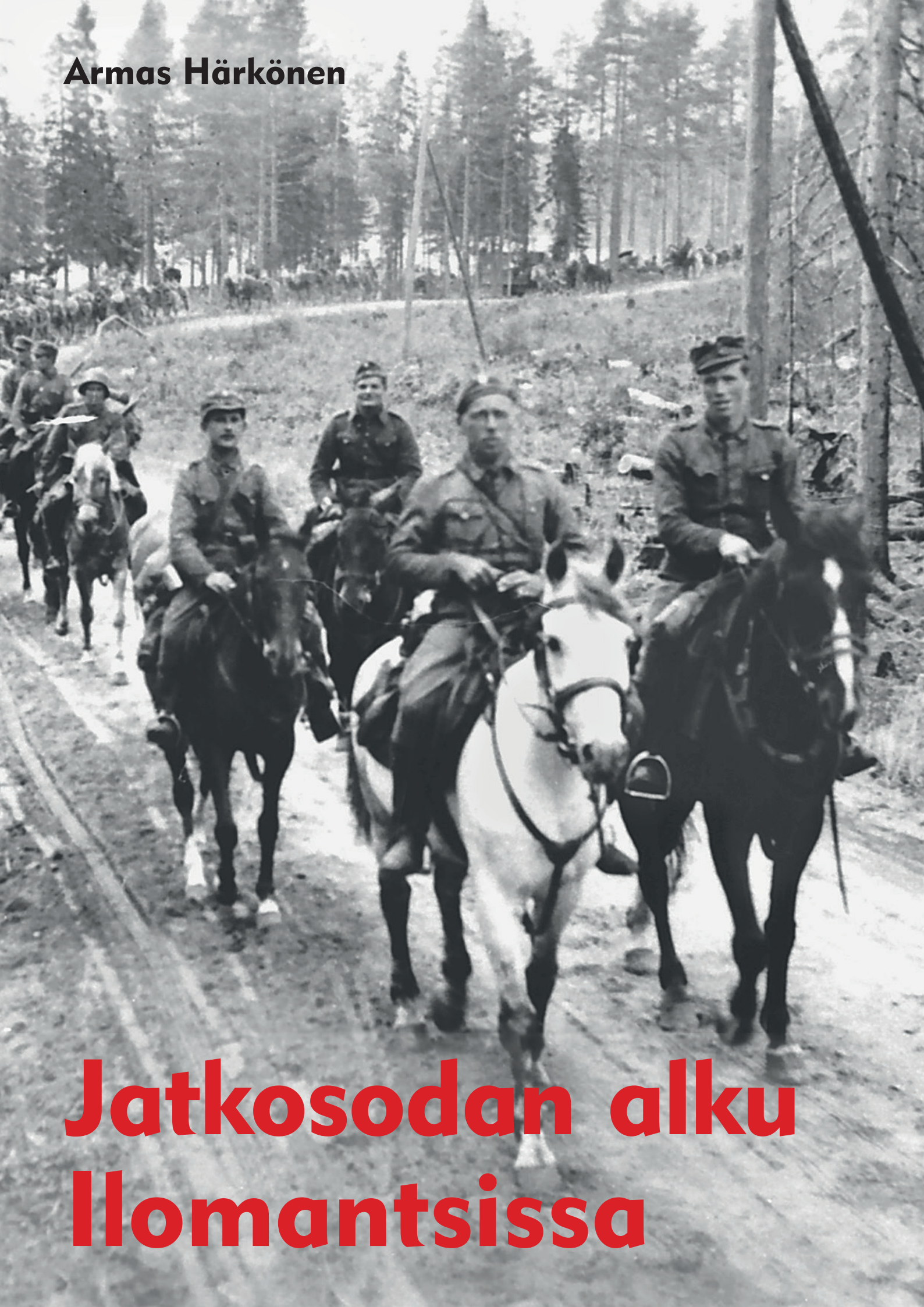

Armas Härkönen

**Jatkosodan alku
Ilomantsissa**

Jatkosodan alku Ilomantsissa

ARMAS HÄRKÖNEN

© 2024 Armas Härkönen

Kustantaja: BoD - Books on Demand, Helsinki, Suomi

Valmistaja: BoD - Books on Demand, Norderstedt, Saksa

ISBN: 978-952-80-7187-7

Lukijalle!

Tämä kirja alkaa siitä, mihin joulukuussa 2022 ilmestynyt kirja ”Talvisota Ilomantsissa” päättyy. Koska ajattelen, ettei muutama miljardi ihmistä ole kyseistä teosta edes nähnyt, saati sitten lukenut, kirjan alussa kerrataan tunnelmia talvisodan päätyttyä. Lisäksi ensimmäisessä osastossa käsitellään sodan jälkien raivausta, uuden rakentamista, evakosta paluuta ja uudelle evakkomatkalle valmistautumista.

Kertaan myös heti tähän kärkeen, että Ilomantsin alueen sotahistoriasta ovat ansiokkaita tekstejä ja kirjoja julkaisseet muun muassa Ismo Björn, Pertti Hakulinen, Jorma Ikonen, Antti Juutilainen, Matti Kallio, Ensio Kettunen, Pertti Kilkki, Tuomas Kortelainen, Teuvo Martiskainen, Jukka L. Mäkelä, Jukka Partanen, Aini Peltola, Juha Pohjonen, Heikki Pohjanpää ja Pasi Tuunainen. Alueen tapahtumista ja ihmisistä löytyy tarinoita myös Internetissä kaikkien saatavilla olevien Kansa Taisteli –lehden vuosikerroista. Tietoa löytyy myös Kotimäen Pitotuvan perinnehuoneesta, museoistamme ja harvinaislaatuisten Sotatien infotauluista ja kotisivuilta.

Jatkosodan loppuvaiheista, Ilomantsin torjuntavoitosta tai suorastaan voitosta on pidetty lukuisia esitelmiä, kirjoitettu useita kirjoja ja runsaasti muutakin tekstiä. Joskus ajattelinkin, että sodan alkuvaiheiden vaiheet ovat jääneet vähemmälle. Kun vielä Ilomantsin sotahistoriallisen työryhmän tuore puheenjohtaja, avulias ja mukava naapuri, reservin majuri Timo Hakala höykytti kokoamaan kyseisestä historiamme ajanjaksosta teoksen, niin eipä sitä sota- ja yllytyshullulle sen enempää tarvinnut. Ilmarisen Seppo-seppä tokaisi aikoinaan, ettei ”se synny synnyttämättä”. Noin yhdeksän kuukauden ajan olen teosta ”synnyttänyt”. Täysin vapaana hommasta olen ollut ehkä kymmenen päivää. Kiitän jälleen kaikkia tässä työssäni auttaneita!

Tämä kirja ei ole kaikkietävä eikä kaukaa viisaskaan. Ei kaivata syyllistä eikä edes Lahtista ja hänen konekivääriään. Se on otos Ilomantsin alueella kesällä 1941 sotineiden joukko-osastojen sotapäiväkirjoista, ja vuosikymmenien aikana eri lähteistä löytämistäni, tallentamistani ja eteeni tulleista muistelmista. Talvi- ja jatkosodan aikana on arvioitu Ilomantsin alueella olleen sotatoimissa yhteensä noin 50 000 sotilasta. Kirjassa on käsitelty ajanjaksoa maaliskuisesta talvisodan loppumispäivästä heinäkuun lopulle vuonna 1941.

Vaikka sotapäiväkirjojen selaaminen on digitoinnin jälkeen huomattavasti helpompaa kuin kaukana olevien kaupunkien arkistoissa istuminen, on tässäkin työssä omat hankaluutensa. Sotapäiväkirjojen tekstit ovat joskus hankalia tulkattavia. Käsialat ovat erilaisia. Kirjoittajalla on saattanut olla kiire tai huono alusta. Toisinaan ukonilma tai vihollisen kranaatit ovat jyskäneet päällä tai vihollisen partio hiippaillut teltan ulkopuolella. Joillakin pataljoonilla voi olla kymmenenkin eri osaston (esikunnat ja komppaniat) sotapäiväkirjat näkyvissä. Joistakin osastoista ei löydy riviäkään. Mutta sen tohtisin luvata, että jonkinlaisen kuvan sodan alusta meidän maisemissamme tästä teoksesta saa selville.

Jatkosodan alku oli Ilomantsin kohdalla niin nihkeää, että voisi sanoa, ettei menty läheskään ”paraatimarssia Uralille”. Heti Moskovon rauhassa solmitun rajan takana oli todella hyvin linnoitettua maastoa, ja vastassa majuri Valter Vallin ärhäkät joukot. Joitakin hankalasti valloitettavia paikkoja piti vain kiepauttaa mottiin ja siirtyä eteenpäin. Tosin mitään ihannemaastoa esimerkiksi naapurin puolella risteilevän Koitajoen soiset rannat eivät etenemiselle olleet.

Jatkosodan aikaisen yhteistyökumppanin, eli saksalaisen 163. Divisioonan vaiheista löytyy vielä vähemmän tietoja kuin kaukopartioyksiköidemme retkistä. Joukko-osasto oli sodan alussa reservinä

ja otin Ilomantsin rajojen ulkopuolella olleen Ristisalmen taistelun mukaan esimerkkinä yhteistyökuvioista. Monista paikalla olleiden havainnoista ja näkemyksistä on käynyt ilmi, että saksalaiset olivat paljon tottuneempia liikkumaan aukeammilla aroilla kuin suomalaisessa korpimaisemassa.

Tiedotuskomppanian toiminta oli jatkosodassa aivan eri luokkaa kuin talvisodassa. Oli ollut aikaa valmistautua ja tehdä suunnitelmia joukkojensa sijoituskohteista. Kuvia on käytettävissä huomattavasti enemmän. Mutta kirjan tekijälle niitä ei ole koskaan tarpeeksi. Ilomantsissahan sodan alkua seurasi muun muassa Olavi Paavolainen. Hänen tunnelmiaan ja joskus kriittisiäkin mielipiteitä olen pistänyt sotajuttujen väliin.

Emme pääse unohtamaan sota, koska kahdeksan vuosikymmenen takainen vastustajamme on jo yli kahden vuoden ajan yrittänyt nujertaa pienempää naapurimaataan, tällä kertaa Ukrainaa. Lähi-idän ”ruutitynnyrissä” sytytyslanka kytee koko ajan. Ei siis ole mitään uutta auringon alla - paitsi tietysti uusi Isä Aurinkoinen itärajan takana. ”Tuntemattoman” Antero Rokka kannusti purnaavia aseveljiään liikkeelle sanomalla, että ”sovat loppuvat sotimalla”. Eivät näytä loppuvan! Vuoden 2023 heinäkuussa 90 vuotta täyttänyt äitini pohtii ääneen lähes päivittäin, että mitähän siellä itärajalla nyt tapahtuu. En lainkaan ihmettele kaksi kertaa evakkoon lähteneen ihmisen huolta tulevasta. Pohjois-Karjalan Rajavartioston sissikomppaniassa Onttolassa aikoinaan asepalveluksen suorittaneena luotan siihen, että rajaa huolella vartioidaan ja että siellä ahkerasti partioidaan.

Lainaan tähän loppusanoiksi kolmen kirjassa esiintyvän sotaveteraanin ajatuksia sodasta:

”Oli surkeata kun suomenkielisiä poikia piti tuhota, mutta mikään ei auttanut. Näkyi kuinka takaa pakotettiin eteenpäin kun toiset edessä kaatuivat.” (Simo Vainio)

”Sota on raakaa: jos siellä ei tapa, niin tulee tapetuksi. Mutta ihminen ei tule koskaan oppimaan. Tapahtumat kulkevat aivan niitä latujaan, mitä Raamatussa on viimeisistä ajoista sanottu.” (Tauno Suhonen)

”Sota on pahin ja inhottavin asia, joka ihmisen kohdalle voi sattua.” (Veikko Määttänen)

Kauneimmat kiitokset itsenäisyyttämme eri tehtävissä puolustaneille!

*Ilomantsin Mekrijärvellä 27. päivänä huhtikuuta 2024.
Armas Härkönen*

Talvisodan jälkeen

Talvisodaksi nimetty ajanjakso alkoi, kun Neuvostoliitto hyökkäsi Suomeen koko itärajan pituudelta marraskuun 30. päivän aamuna 1939. Aseet puhuivat ja välillä jyrähtelivätkin 105 päivän ajan. Moskovan rauha oli Suomen ja Neuvostoliiton välillä 12. päivänä maaliskuuta 1940 solmittu rauhansopimus, joka päätti talvisodan. Rauha astui voimaan 13. maaliskuuta. Vihollisuudet oli lopetettava kello 11 Suomen aikaa. Ulkoministeri Väinö Tanner julkisti ehdot radiopuheessaan kello 12. Sanomalehdet julkaisivat iltapäivällä ohuita uusintapainoksia mm. otsikoilla: *"Rauha on tullut raskain ehdoin"*. Suomen lippu lasketaan Viipurin linnan tornin salosta kello 15.40. Kerrataan tähän alkuun hieman muun muassa kirjassani *"Talvisota Ilomantsissa"* olleita sodan viimeisten tuntien ja ensimmäisten rauhan päivän tapahtumia.

MAALISKUU 13. PÄIVÄ 1940

Klo 00.10 II/JR 41 sai käskyn siirtyä autokuljetuksessa etelään.

Klo 00.30 Tarkempia määräyksiä. Määräpaikka Soanlahti, Muuanto, Purtsosenvaara, jossa pataljoona alistetaan Svenssonille.

Klo 01.27 Saatiin edelliset vahvistava käsky:

Käsky Os. A:lle

1. Tilanne IV AK:n alueella vaatii, että yksi pataljoona irroitetaan Os. A:sta ja siirretään tämän yön aikana pitkin maantietä Ilomantsi - Värtsilä - Soanlahti - Muuanto - Purtsosenvaaran maastoon, jossa se alistetaan 12. Divisioonan komentajalle.
 2. Pataljoonan kokoonpano: Esikunta, esikuntakomppania, 3 konekiväärikomppaniaa, kk.komppania - 1 joukkue, 3 kranaatinheitintä. Tk. 1:n kokoonpano: 30 hevosta ajoneuvoineen, joitten joukossa neljä kappaletta kenttäreitteitä, lisäksi mukana tarpeellinen ampumatarvikemäärä ja kolmen päivän muona ja teltat.
 3. Siirto tapahtuu autokuljetuksessa; lähtö klo 3 alkaen neljän auton ryhmissä neljän minuutin väliajoin. Matka arvioidaan 150 kilometriksi, keskimääräinen nopeus 25 kilometriä tunnissa. Etupää määräpaikassa viimeistään klo 9, viimeiset autot klo 10.30.
 4. Komentajan seurattava etupään mukana. Ottaa yhteyden 12. Divisioonan komentajaan puhelimitse, joka on määräpaikassa.
- Käskystä. Esikuntapäällikkö R. Stackelberg.
Krh.os./Os.A sai määräyksen seurata II/JR 41:tä. I/JR 41 otti haltuunsa 5./II/JR 41:n miehittämät asemat Kääntämänsalmella.

Klo 04.50 *E/RT ilmoitti Päämajan tiedoittaneen, että "rauhasta lieene sovittu"*. Pataljoonien esikunnista on soitettu komppanioihin ja kehoitettu suureen valppauteen.

Klo 06.15 II/JR 41: Ensimmäiset autot läksivät.

Klo 07.45 I/JR 41: Muutamia kranaatteja yön aikana. Viholliset valaisivat klo 2.00 - 4.05 välillä valonheittimillä Julkunen ja valoraketeilla etumaastoa.

Klo 07.55 Os.Julkunen: Kapanen lähdössä. Yö rauhallinen. Partio on lähetetty kiertämään Ahvensalaa.

Klo 08.11 2./Er.P.11: Yö rauhallinen.

Noin kello 8.00 lähtien ankaraa tykistötulta molemmin puolin.

[illegible]

Sota loppui - rauha saapui

"Ilmoitus sodan loppumisesta oli meille täydellinen yllätys, että se pani epäilemään, voiko se olla totta. Ja jos on, niin kyselemään menikö viesti myös viholliselle. Varsinkin, kun se kymmenen tienoilla aloitti meitä kohti kiivaan tykkitulen. Miltei jokaisella oli ajatus, miten selviää tästä helvetistä hengissä. Ettei ainakaan enää... Muuan ryhmänjohtaja arveli, että vihollinen kevensi ammusvarastoaan. Tulitus päättyi kutakuinkin yhdeltätoista, eli neljännestunti yli sovitun vihollisuuksien lopettamisajan." (Viljo Holopainen)

"Meidän joukkue komennettiin ns. porilaisten vapaaehtoiskomppaniaan, ja meitä lähti viemään komppanian päällikkö vänrikki Pajula. Hän sanoi, että mennään ilmoittautumaan komppanian päällikölle. Kun menimme korsuun, kuului moreä ääni:

- Vieläkö sitä Sinäkin olet elossa?
- Eiväthän nuo ole saaneet henkeä sinustakaan. Missä se vaimosi Liisa on?
- Luuletko sinä miun sen sinulle kertovan!

Vänrikki Pajula sanoi:

- Herra luutnantti, kyllä minä nyt vaihdan joukkueen johtajan.
- Nyt ei ainakaan joukkueen johtajaa vaihdeta, vastasi luutnantti Kettunen.

(Tämä luutnantti oli Enso-Gutzeit Oy:n metsäteknikoita, ja oli niin ollen Kuolismaan vartion hyvä tuttava).

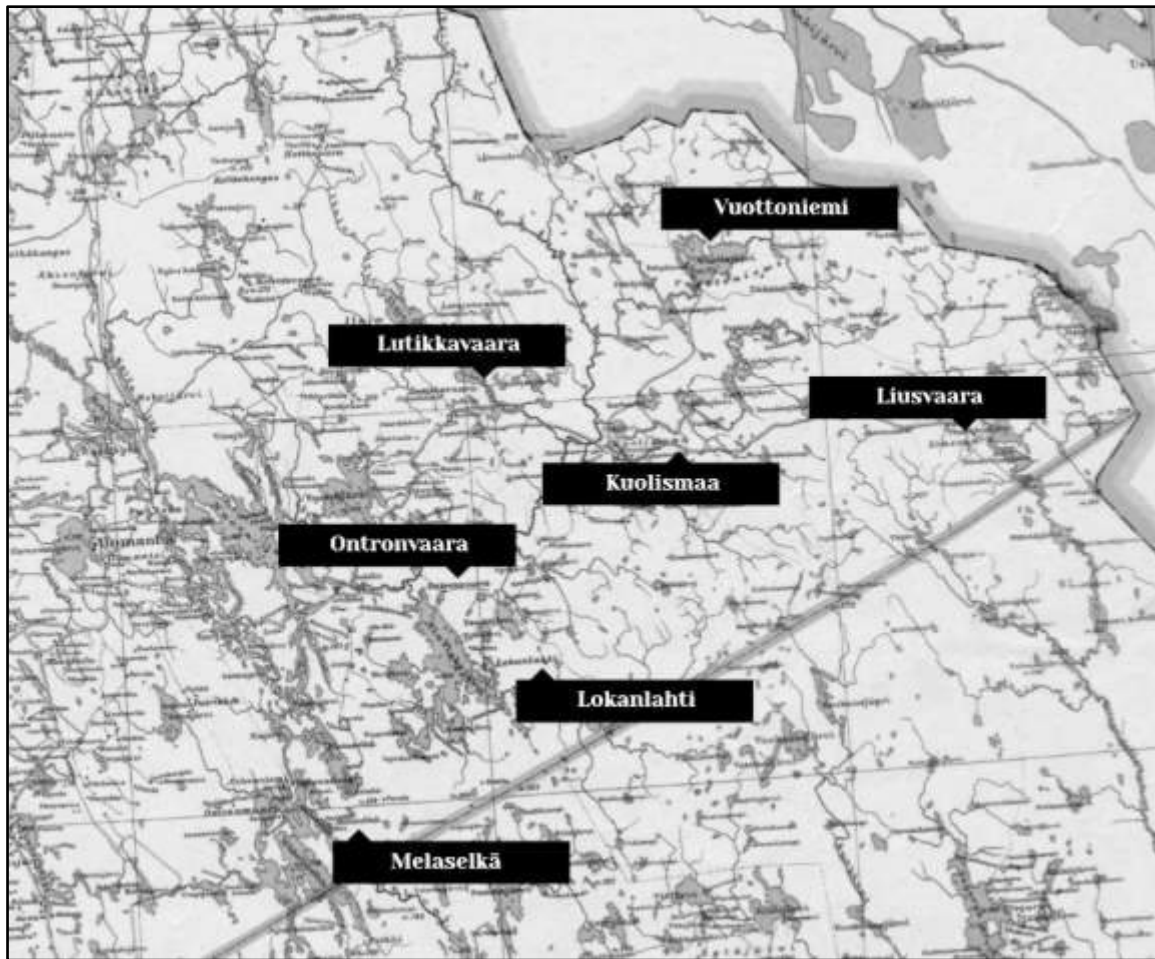
Pian joutui tämä joukkueen tynkä Kääntämänsalmen kohdalla olevan niemen kärkeen. Viholliseen oli matkaa noin sata metriä. Tässä kerkisimme olla vain pari vuorokautta, kun 13.3.1940 tuli aselepo, ja metelin tauottua noustiin pois asemista. Vihollinen nousi myös asemistaan, ja alkoi kelata puhelinjohtojaan pois, ja sitä myöten poistui tästä asemapaikastaan. Meidätkin kutsuttiin pois sieltä.

Sitten koottiin pataljoona, ja meidät marssitettiin kohti Korpiselkää. Jouduimme yöpymään Veitsisyrjän taloissa, ja aamulla tuli meille rajamiehille kutsu tulla Ilomantsiin, ja sieltä ohjattiin meidät Megrijärven kylään". (Kirja "Rajavääpeli". Tarinoita sotilasurani ajoilta. Väinö Keränen. Ilias 2000)

Sodan kurimuksesta raskaaseen rauhaan

Tappiot talvisodan aikana Ilomantsissa olivat 125 kaatunutta, 275 haavoittunutta ja 22 kadonnutta. Ilomantsin kunnalliskertomuksen mukaan talvisodan aikana Ilomantsissa paloi tai poltettiin 177 asuinrakennusta. Ulkorakennuksia, navettoja, karjasuojia tai muita varastoja 649. Tuhoutuneista asuinrakennuksista 101 taloa ja 374 ulkorakennusta, oli sellaisella alueella, mihin nyt palaavat voivat asettua. Luovutetuille alueille eli Liusvaaran, Kuolismaan, Ontrovaaran ja Vuottoniemen kyliin jäi 304 taloa, 270 viljelmää, yhteensä noin 440 hehtaaria viljelymaata.

Eikä vielä sillä hyvä! Neuvostoliiton mukaan sopuisaa naapurisuhdetta olisi vahvistettava myös alueluovutuksilla. Moskovan rauhansopimuksen myötä Ilomantsista jouduttiin luovuttamaan Neuvostoliitolle idässä Liusvaara, koillisessa Vuottoniemi sekä Kuolismaan ja Lutikkavaaran kylät sekä suurin osa Melaselästä ja Ontronvaarasta. Luovutetun alueen pinta-ala oli 1 489,31 neliökilometriä eli lähes 150 000 hehtaaria. Se oli noin kolmasosa koko pitäjän pinta-alasta. Luovutetun alueen asukkaat eivät voineet palata kyliinsä vaan heidät sijoitettiin kesällä 1940 pääosin oman kunnan alueelle.

**Moskovan rauhansopimuksen mukaan karttaan merkityt kylät jäivät Neuvostoliiton puolelle.
Kartta: Möhkön ruukin verkkonäyttely - Möhköstä itään.**

”Moskovan rauhansopimuksen kuudennen artiklan mukaan näiltä luovutetuilta alueilta ei saa viedä mitään. Venäläiset vaativat ihmisten omaisuuden palauttamista, minkä suomalaiset kielsivät, se ei kuulu rauhansopimukseen. Perustettiin sekakomissio, se leipoi asiaa kuukausikaupalla ja päätyi tulokseen, että maaliskuun 13. päivän jälkeen viedyt koneet ja laitteet pitää palauttaa, mutta sitä ennen viedyn omaisuutensa suomalaiset saavat pitää.” (Matti Kallion esitelmä 2016.)

”Talvisotaa pakoon tultiin, ja sehän oli kotikylä vallattuu aluetta talvisodan jälkeen. Mutta sitten kun sota jatkui, ja suomalaiset valtasi takasin sitä Karjalaa niin sittenhän myö sinne taas rakennettiin. Ja sehän se oli kaikkein hulluin homma. Nehän poltti suomalaiset kaikki perääntyessään. Meillä ei ollut mitään muuta kuin sauna. Aluksi asuttiin saunassa. Sieltä kannettiin kampeet pellolle kun kylpyaika tuli.” (Kerttu Puhakka o.s. Martiskainen.)

Vetäytyminen oli hidasta

Iliomantsi oli kuitenkin niitä harvoja talvisodan rintamia, joilta puna-armeija joutui rauhan solmimisen jälkeen vetäytymään. Sotapäiväkirjoista ilmenee, että neuvostosotilaiden lähtö Koitajoen itäisestä törmästä oli hidasta ja haikeaa.

Maaliskuun 14. päivänä kirjattiin vilkasta auto- ym. liikennettä Parissavaarassa. Kaikkea ei ole kuitenkaan erikseen dokumentoitu. Sotakamreeri Viljo Vestmanin (1938 – 2023) mukaan oli kapteeni Kivikko tehnyt vaihtokauppoja:

”Möhkön kylä jätettiin polttamatta, ja sen kunniaksi neuvostoliittolaiset saivat käydä räjäyttämässä Oinassalmella suomalaisten liikuntakyvyttömiksi tekemät panssarivaunut.”

”Isäni kertoi nähneensä tapahtuman. Räjähdysaineita oli kuskattu paikalle hevosilla. Ensimmäisellä paukulla oli vaunu vain hieman liikahtanut. Mutta toisella yrityksellä oli rautaa ollut ilmassa runsaasti”. (Jorma Ihalainen)

Vallattu hyökkäysvaunu Oinassalmella. SA-kuva.

Maaliskuun 15. päivänä kello 10 Kallioniemessä annettiin käsky tyhjentää ampumahaudat kaikista ampumatarvikkeista. Seitsemän komppaniaa aloitti Kallioniemen lossin jäistä irrottamisen ja lossiväylän avaamisen.

Kello 16.00 Yhdeksäs komppania läksi vahvistettuna konekiväärijoukkueella, pioneeri-, viesti- ja lääkintäryhmällä vänrikki Sallisen johdolla etenemään Lehtovaaraan, josta vihollisen piti lähteä rauhansopimuksen mukaisesti jo 15.3. kello kymmeneen mennessä. Eteneminen keskeytyi kuitenkin jo lossin ja Parissavaaran puolivälissä. Tulkkimme vänrikki Lopihsky kutsui venäläisten neuvottelijaa, joka tulikin. Kävi ilmi, että venäläiset eivät olleet saaneet vetäytymiskäskyä. Tai oikeammin: eivät olleet ymmärtäneet sitä. He olivat lukeneet saamistaan ohjeista, että vetäytyminen suoritetaan Suomenlahden ja Lieksan välillä ja luulivat jo olevansa mainitun linjan itäpuolella. Sovittiin, että venäläiset hankkivat selvyuden asiasta ylemmältä johdoltaan ja että seuraava neuvottelu pidetään Kallioniemen lossin aukeiden itäpäässä samana päivänä klo 20.00. Kun venäläisiä ei näkynyt paikalla kello 20.30 mennessä, suomalaiset - joukossa myös Osasto A:n komentaja - palasivat pois.

Maaliskuun 16. päivänä kello 12 venäläinen komentaja tuli pienen seurueen kanssa jälle ja kutsui suomalaisia neuvotteluun. Paikalle tuli pataljoonan komentaja kapteeni Tenhunen. Neuvotteluissa sovittiin, että venäläiset saavat päivän kuluessa etsiä kaatuneensa omalta toiminta-alueeltaan joen itäpuolelta ja että he lähtevät Lehtovaarasta 17.3.1940 " auringon noustessa". Heille luvattiin pyynnöstä tiedot miinoituksistamme rajalle asti. Pyyntöön, että venäläiset kaatuneet etsittäisiin ja luovutettaisiin myös rintaman suomalaiselta puolelta ennen heidän lähtöään, ei suostuttu, mutta asiaa luvattiin hoitaa myöhemmin.

Välirauhan tultua neuvottelu "ei kenenkään maalla" Koitajoella venäläisten ja suomalaisten edustajien kesken.

Henkilöt vasemmalta: venäläinen aliupseeri kädessään valkoinen lippu, venäläinen sotilas, politrukki ja venäläinen eversti. Suomalaisista näkyvissä tulkki vänrikki Labinski ja vänrikki Sallinen.

Kuvaaja Folke Bäckström 1940. Finna/Ilomantsin Museosäätiö

Maaliskuun 17. päivänä 9/JR 41:stä lähti yksi joukkue vahvistettuna pioneeri-, viesti- ja lääkintäryhmällä Parissavaaraan, missä vaihdettiin piirrokset miinoituksista ja hautapaikoista. Joukkue jatkoi Lehtovaaraan, jonne majoittui.

Maaliskuun 18. päivän aamuna eteni 9/JR 41 Korentovaaraan, jonka kaikki talot todettiin poltetuiksi. Sen sijaan Hattuvaara, jonne joukkue Eerikäinen eteni 19.3., oli säästynyt.

"Lähtö ei tosin sujunut niinkuin olisi pitänyt. Vetäytymiskäskyä ei ollut ymmärretty oikein. Kuudentenatoista päivänä klo 12.00 ilmestyi Koitajoen jälle Kallioniemessä pieni neuvostosotilaiden ryhmä valkoisen lipun kanssa ja kutsui suomalaista komentajaa. Pataljoonan komentaja kapteeni V.S.Tenhunen meni paikalle ja neuvottelussa sovittiin tulkkien välityksellä vetäytymisen uudesta aikataulusta. Suomalaisia sotilasta kiinnosti nähdä, millaiset olivat vetäytyjien jäljet. He näkivät toisenlaisen sotilaskulttuurin. Vastustaja oli sotaan lähtiessään ajatellut enemmän aseita kuin miesten oloja talvisotakäynnissä. Telttoja tuskin lainkaan, hatarasti kyhättyjä korsuja, joiden nurkkasalvoksista päivä paistoi sisään, kamiinoiden sijasta jos jonkinlaisia lämmityslaitteita. Tulipesänä oli monessa

tapauksessa kumolleen käännetty muuripata, jonka pohjaan oli tehty reikä ja siitä rakenneltu maitosaaveista ja -sangoista jonkinlainen savutorvi - kaikesta päättäen viluinen majapaikka. Propagandapuoli todettiin ilmeisen hyvin hoidetuksi. Sitä osoitti suuri, asuntokorsuja paljon huolellisemmin rakennettu kokoontumistila. Taktiselta kannalta mielenkiintoinen oli apujoukkojen ryhmitys. Parissavaaran takarinteessä vain vähän matkaa kyläaukeasta Lehtovaaran suuntaan oli valtaisa korsukylä, korsu korsun vieressä. Se oli ilmeisesti eräänlainen siiliasema, johon joukot oli keskitetty ja joka konekiväärein ja muine asein oli varmistettu joka suuntaan. Tykistön ja ammusten puute suomalaisella puolella teki mahdolliseksi tällaisen ryhmityksen."
(Viljo Holopainen)

Alkuperäinen kuvateksti: Venäläinen eversti on juuri osoittanut suomalaisen sotilaan hautapaikan Parissavaaralla. Kuvaaja: Folke Bäckström, Finna/Ilomantsin Museosäätiö.

"Siinä vaiheessa kun siitä viimeisenä noustiin pois jo siitä, yks mies meinas tehdä pahan meille, kun se munakäsikranaatti oli sillä, niin se sitä sokkaa nyhti. Se pudotti sitte vielä, kun se napsahti ja... pudotti jalakoihin siinä meitä likelle kymmenen miestä ympärillä seisotaan siihen vähän hoppusasti ja minä heti torvasin siitä pois päin että maahan karjasin. Pojat meni kaikki sinne ja se onneksi oli sitä lunta aika paljon ja vielä sitten sattui semmonen, että se meni aivan maan pintaan, tai siis se raapi, se räjähti. Ja niin onnellisesti kävi ettei kehenkään tullu mitään. Sillon minnuu suututti niin paljon, minä että kun ei oo miehelle sovasta oo voinu, panin kaikki taitoni siihen yhteen nyrkiniskuun, että lentää." (Väinö Keränen)

"Maaliskuun 18. päivänä pidettiin kokous Ilomantsin Möhkössä. "Työläis-talonpoikais Puna-armeija" luovutti tehdyn pöytäkirjan mukaan Suomelle joitakin puolustuksellisia ja taloudellisia laitteita. Suomen puolelta oli vastaanottajien etumiehenä majuri V. Paloheimo, jonka oli tuohon tehtävään valtuuttanut ja määrännyt Osasto A:n vt. komentaja eversti A.R.Sainio. Luovuttajia edustivat

puolestaan asianmukaisen valtakirjan perusteella mm. politrukki A.Ivanoff ja luutnantti V. Moshinski. Venäläiset saapuivat neuvotteluun panssariauton ja konekiväärillä varustetun moottoripyörän avulla. Sodan aikana koettu epähuuho ei ollut voinut vielä viidessä päivässä häipyä, joten oma selkä oli turvattava.

Rauhan tultua meidän sotapoikiamme odotti Möhkössä iloinen yllätys: joen ylitti maantien kohdalla vastavalmistunut silta. Oltiin tietysti iloisia näin saadusta 'asevelilahjasta'. Tapahtumasta tehdyssä asiakirjassa ilmenee, mitä suomalaisille on luovutettu. Maantiesillan ohella luovutetuiksi mainitaan myös kanavasilta, kansakoulu, saha- ja myllylaitos laitteineen, bensiiniasema ja rakennetuksi ilmoitettu 4-johtoinen puhelin- ja lennätinjohto. Asiaan liittyy myös jotakin, mitä ei ole erikseen dokumentoitu. Minulle on kerrottu, että samalla annettiin Neuvostoliitolle oikeus käydä räjäyttämässä joitakin omiaan Suomen alueelle rikkoontuneina jääneitä kalusteitaan. Kun käsittääkseni ei ollut suurvallan omanarvon tunteelle hyväksi julkisesti tunnustaa tankkien ja tykkien tuhoutumista tuossa juuri päättyneessä konfliktissa, ei asiaa voinut lainkaan pöytäkirjaan merkitä." (Tero Suviranta)

Ryssän rakentama Möhkön siltä. SA-kuva ja teksti.

"Myö saatiin olla Huapovuarassa rauhantulloon saakka. Katos, kun tällä keittiö-Jussilla oli tuota se Ratisella radio. Sitä myö kuunneltiin. Sittenhän ne ilimoittivat, että rauha on tullu. Siinä sitä tultiin tänne kirkolle. Meijän komppania määrättiin tuonne Särkivaaraan varmistustehtävään. Sinne myö männä hyrryytetään, ne talot miehitetään siellä ja meijän töpinä on siellä Tikassa. Koko komppania oltiin siinä majoituksessa taloissa. Komppanian päällikkö oli täällä kylän laijassa, pienessä mökissä, Tikan mökissä. Sinne tuotiin tuon rospuutan aikana kahellesaalle se sapuska. Sitä lehmän ruatoo sitä muistooksen toi. Eino Karvinen on siellä talousaliupseerina. Eihän ne paikalliset miehet suostuneet niitä syömään kun talojen kellarit oli täynnänsä perunoo ja lihhaa ja vaikka mitä. Meillähän ol syötävää ja. Oli jo huhtikuu, ja Eero tulloo ja sannoo, että mitä minä noille lehmänraadoille teen, ne lähtöö juoksemaan". (Onni Määttänen)

”Raja osui suoraan Värtsilän tehdasalueeseen, niin tästä tuli erimielisyyttä. Kumpikin olisi halunnut toimivat tehtaot omakseen. Nyt tuli esille venäläinen suurpiirteisyys. A.VOT! Tehdään mutka Suomen puolelle siten, että Värtsilän tehdasalue jää Neuvostoliitolle ja vastaavasti Ilomantsissa (Ilajan Ruukinpohja) olevalla raudansulastustehtaan kohdalle tehdään mutka rajaon niin, että se jää Suomen puolelle. Näin tehtiinkin vaikka suomalaiset eivät olleetkaan tietoisia moisesta tehtaasta. (Viljo Pesonen Moskovan rauhansopimuksesta ja sen ehdoista)

”Värtsilän tehdasalue jäi rajaa vedettäessä Neuvostoliitolle, mutta vastaavasti Ilajan harkkohenytti jäi Suomen puolelle. Sen toiminta oli kuitenkin lakkautettu yli sata vuotta aikaisemmin.” (Toimittajan huomautus.)

Rajan vetoa Värtsilän suunnalla

”Oltuamme vuorokauden verran Megrijärvellä koottiin 15 miestä, ja lastattiin autoon, ja niin alkoi matka Tohmajärvelle. Sinne koottiin useammasta ER.P:sta rajamiehiä, ja meistä muodostettiin suojajoukko odotettavissa olevan uuden rajan suunnalle. Me jouduimme Patsolan kylän tasolle, missä piti vartioida sitä, ettei kukaan paikallisista asukkaista mene liian kauas kylän reunasta. Yksi ryhmä majoitettiin ns. Kukkovaaran taloon. Se oli noin neljän kilometrin päässä kylästä yksinäinen talo. Toisista ryhmänjohtajista se oli vastenmielinen paikka, mutta minä sanoin, että kyllä minun aika kuluu sielläkin. Minullakin kerkisi vaihtua kahdesti miehetkin, mutta minä olin samalla paikalla niin kauan kun siellä vartiota pidettiin.

Sieltä siirryttiin Sikrenvaaraan. Se paikka oli Värtsilään johtavan tien varrella. Kevät kului, ja rajavaltuuskuntakin kulki sitä kautta Värtsilästä kotiin tullessaan.

Kerran taas tuli valtuuskunta, ja tullessaan oli kaikki aivan humalassa. Poistin puomina olleen tukin tieltä, ja valtuuskunta pääsi ajamaan kohti kotia.

Oli käynyt niin, että auto oli ajanut tiellä olleen tukin päälle, ja siinä auton perä oli pyörähtänyt kotia kohti, ja etupää äskeistä tulosuuntaa kohti. Autoa ohjasi valtuuskunnan puheenjohtaja, ja hän alkoi selostaa minulle, että ottakaa puu pois edestä, että pääsemme kotiin. Sanoin, että olette menossa vikasuuntaan, mutta hän vaan vaati, että puu pois edestä. Kun ei asia muuten selvinnyt, menin everstin syliin, pistin pakin päälle, pukkasin auton perän vieressä olevaan tienhaaraan ja sanoin, että nyt on puu pois edestä.

Parin päivän kuluttua olin sillä tiellä, mutta en vartiopaikalla. Taas tuli auto Värtsilän suunnalta, ja pysähtyi kohdalleni. Eversti kysyi, että pelottaako alikersanttia?

- Ei pelota muu kuin se, että herrat tulee humalassa Venäjältä.

Everstiä nauratti. Hän kertoi venäläisten pettämiseen heitä. Suomalaisille oli juotettu 60 prosentista votkaa, ja he itse olivat juoneet 30 prosentista votkaa. Ja se oli heidät sekoittanut. Kysyin, että joko on uuden rajan paikka tiedossa. Tähän sanoi eversti, että onko teillä karttaa. Kun otin kartan, merkitsi eversti karttaan pisteet, mihin tulee uusi raja.

- Sitä ei saa julkaista, ennen kuin tulee virallinen ilmoitus, hän varoitti.

Tohmajärven komppanian päälliköksi oli tullut aivan äskettäin kapteeni Olli Korhonen, ja päätin, että ilmaisen rajan paikan hänelle. Tätä en sanonut suoraan, vaan sanoin, että näin unen siitä, mihin uusi raja tulee, ja annoin karttapisteet. Kului pari päivää, ja kun tulin vartiosta, niin pojat sanoivat, että minun pitää soittaa komppanian päällikölle. Kun soitin, niin päällikkö kysyi, että mikä se teidän uni oli. Vastasin, että sain ne karttapisteet rajavaltuuskunnan johtajalta, mutta ei ollut lupa niitä julkaista, mutta ajattelin ilmaista kuitenkin ne peitetysti. Tähän sanoi päällikkö, että hän jo suunnitteli sen mukaan uudet vartioiden paikat, ja kiitti että sai jo niin aikaiseen suunnat selville. (Kirja ”Rajavääpeli”. Tarinoita sotilasurani ajoilta. Väinö Keränen.)

Ryssät saapuvat Möhköön neuvottelemaan. SA-kuva ja teksti.

Evakossa Kuopion pohjoispuolella

Palataan vielä talvisodan evakkomatkoille, koska monessa haastattelussa tai muistoihin perustuvassa tekstissä käsitellään niin evakkoon lähtöä kuin sieltä paluutakin.

Ilomantsilaisia talvisodan evakkoja sijoitettiin Kuopion pohjoispuolelle. Iisalmen kaupungin ja maalaiskunnan alueelle noin 4 000, Sonkajärvelle 1 700 ja Vieremälle 2 000 henkilöä. Lisäksi pienempiä määriä sijoitettiin Kiuruvedelle ja Varpaisjärvelle. Asukkaat saatiin pitäjästä evakuoitua 8.12 mennessä, vilja 15.12 mennessä, ja karja 20.12 mennessä. Vihollisen valtaamalle alueelle jäivät vain perunat. Matka oli raskas. Ilomantsin kunnalliskodin asukkaista kuoli evakkomatkan päätepisteeseen Sukevalle saapumisen jälkeen 32 henkilöä, joista 28 luterilaista ja neljä ortodoksia. Pastori Emil Hakamies siunasi heidät Lahnakankaan hautausmaahan.

Evakkoon lähtö tapahtui rajan pinnan kylistä parinkymmenen asteen pakkasessa, paniikin sekä sekasorron vallassa, osittain viivytystaistelua suorittavien suomalaissotilaiden matkassa. Mukaan sai ottaa vain välttämättömiä henkilökohtaisia tavaroita ja kolmen vuorokauden eväät.

”Lapsille laitettiin nimilaput kaulaan ja heitä piti opettaa muistamaan syntymäajat, kotipaikka ja vanhempiensa nimet. Lehmiä lopetettiin, valeltiin valopetrolilla ja poltettiin. Vieksjärvellä lehmiä vedettiin kyljellään järven yli, koska ne eivät pysyneet pystyssä peilikirkkaalla jäällä. Suuri osa luovutetun alueen taloista poltettiin. Kuolismaan kyläpoliisi Vilho Laulajainen kantoi suuren vastuun luovutetun alueen evakuoinneista.” (Teuvo Strandman)

”Vieksjärvellä lehmiä vedettiin kyljellään järven yli, koska ne eivät pysyneet pystyssä peilikirkkaalla jäällä.”

Hankalia taipaleita

Naarvansalon perukoille, Haapajoen ylitse ja tietttömien taipaleiden taakse oli erittäin vaikea saada evakuointikäskyä, ja hankala sieltä oli myös saapua kyytien ulottuville. Opettaja Sulo Leppänen kertoi, että erään Peräsalolla sijaitsevan syrjäisen mökin miesväki oli jo ylimääräisissä kertausharjoituksissa ja vaimo oli kotona pienen lapsen kanssa kahdestaan.

”Rajamiehet saivat vietyä taloon viime tipassa lähtökäskyn saapua Hirvosen mäelle. Tämä nainen hätäpäissään kietaisi alastoman lapsen ympärille risan viltin, ja toi tuolta joen ylitse ja salojen halki tänne mäen päälle sairasmajan neiti Paula Viholaiselle sen lapsen. Ja Paula puki sen niillä vaatteilla, joita sattui löytämään, ja sillä lailla tämä lapsi lähti evakkoon.”

”Linja-auto tuli tuonne Huvilaan ja koko yön rahtasivat tuolta Peräsalolta niitä ihmissii sinne. Tiällä oli hevosia usseemmassa talossa. Kaikki ne hevosmiehet komennettiin hakemaan. Sinne kun ei ollut puhelimii. Vaikka Huvilassa oli iso tupa, ne ei sopinna siihen muuten kuin istuillaan nukkummaan. Antti Häikiö sano jotta hiän lähtöö viemään heijän sakkii pikkuautollaan Kaltimoon asti, ja myö piästiin siihen kyytiin. Minullahan oli kaksi pientä, Osmo ja Kaija. Kaija jo käveli, vain Osmo ei, hän kun ei ollut terve.

Kaltimosta mäntiin junalla sinne Iisalameen. Siellä se junalasti tyhjennettiin sinne työväentalolle, siitä tuli sitten linja-autot hakemaan. Ne oli varattu ne talot joihin männään. Niihen oli pakko ottaa, kuulemma linnaankin joutu sellaisia, jotka eivät halunneet majoittaa evakoita. Myö satuttiin ihan mukavaan talloon. Jälestäkin päin käytiin kylässä. Ne isäntä ja emäntä ovat käyneet tiällähi Naarvassa.” (Lempi Häikiö 30.9.1997)

Itärajan salokyylien siviiliväestölle talvisodan koettelemukset alkoivat evakkoreessä.

Kuva: Museovirasto/Finna.

Junamatka päättyi Iisalmeen, jossa evakoita ohjattiin muun muassa maalaiskuntaan. Piilovaaralaiset, Syväyksen asukkaat ja kakkaravaaralaiset vietiin linja-autolla Taipaleen kylään, joka sijaitsi Nerkoönjärven ja Kirmanjärven välissä Iisalimesta noin 12 kilometriä Kuopion suuntaan.

”Meijän porukka jäi taloon, jota kutsuttuun Postitaloksi. Isäntäperhe oli Väisäsiä. Isä kun joutu lähtemään Piilovaarasta pois, niin hän tuli hevosen kanssa sinne taloon. Isä teki sitten hevosen kanssa talon töitä. Ajeli heiniä ulkoniityiltä ja polttopuita metästä, ja teki mitä tarvitsi ja jaksoi. Ja minähän siinä jouvin mukana olemaan. Alussa se ilmapiiri oli vaikean oloinen. Isäntä ja emäntä kahtelivat vähän uunin nurkan takkoo. Omathan meillä eväät oli, ja keitettiin omaan sottaan. Sitten se kevättalvella se tilanne laukes. Kun isähi tuli ja hevosen kansa töitä teki. Pullaahan ei ollut, kun vehnäjäuhoista oli heilläkin nuusa. Lauvantai-iltaisain jotakin semmosta rieskoo vehnä- ja ohrajäuhoista paistoivat. Se oli hyvin makkeeta. Niin jopa meille penskoille iltasilla antoivat lämmintä maitoo ja sitä rieskoo. Kevväällä sitten hyvillä mielin olivat ja vielä kiittelivät kaikista töistä.” (Eino Turpeinen.)

”Toivat sannoo, jotta nyt pittää joutuu joukkonneen lähtemään. Heti marraskuussa. Vilho jäi pihhaan hoitamaan elävii. Sille tielle ne jäi. Yksi suatiin takasi vain ei se sama ollut. Sitten Hackmanni lahjotti joukkolisille lehmii. Saimma ison lehmän. Se oli kolomitissinen vain lypsi hyvästi kolomesta tissistään. Välirauhan aikaan, en muista mistä suatiin, meillä oli kolome lehmee silloin kesällä. Sittä se tuli se kesäevakkoreissu. Tullessa oli Aune lemmiin kansa. Heiskalan Elsa lähti viemään meijän lehmee. Taluttamalla Enoon junaan. Kolome lammasta. Niitä sitten Kiuruvein kirkolta piti vahata ja kulettaa. Kaulassa oli nimimerkit jotta tunnettiin omasa. Koululla oltiin Kiuruveillä. Eihän ne mielellään oisi ottanna vain pakkohan se oli. Siellä Siilinjärvellä oli semmonen talo, jossa vanha isäntä oli nuorempi nuorta isäntee. Miten lie pelanneet jotta ei tarvinna rintamalle männä. Nuori isäntä oli kotona. Iisalameen veivät Ilomantsista muut porukat, niin mikä lie kun tämän puolen porukat Siilinjärvelle. Siellä ei ollut mittää johtoo, kyllä ne syötti sinne asti siinä talossa kunnes rupes sitä sotaveteraanirahhoo suamaan. Minäkin kävin lypsämässä siinä talossa lehmii, vain ostoo ne piti kaikki maijot ja muut. Ei maksaneet. Kun ruuvan antovat. Eihän ne perinnä. Sittä kun alakovat maksoo sitä sota-avustusta joukkoliselle, niin paikalla puottivat ruuvistaan. Ja jouvinhan minä laittamaan, vain ettäällä ol kaupat viijen kilometrin piässä. Sitten se Vilho. Ei suatu yhteyttä ennen kuin helemikuulla. Viitavuaran Pekka Kurvisen porukka oli siellä nuapurissa ja niille tuli Karjalainen, niin siinä ilimotti ihtesä. Siellä ei ollut kettään muuta ollut kuin Onni Härkönen ja se oli sanonut jotta heijän perhe pitäisi olla Kiuruveillä. Kevväällä tuli kun välirauha oli. Sillon Eila syntyi kun oltiin talavievakossa sen perrään. Elämä alako alusta. Välirauhan aikaan tehtiin, jotta päästiin uuteen mökkiin. Navettahan oli alussa se pieni. Sittähän ne teki hirsinavetan ja vesijohottii hommasivat. Lokkiniemeen puotti pommin jään aikaan talavisovan jälkeen. Yksinäinen kone lenti. Ne pennut kävi hakemassa sirpaleita. Kortillahan ne oli sovan jälkehen jauhot ja sokerit ja vuatteet. Aunehan oli Mustolassa apulaisena niin mustassa pörssissä ol sitä vuatetta. Aune sai muutamen mekon siinä ollessaan. Kansanhuolto jako niitä korttija. Minullakii ol pieni kortti ja lapsillakii pienet niin minä kävin tuolla kuorimassa. Sain sitten isomman kortin.” (Anna-Mari Hassinen, Kontiovaara. Nauhalle haastatellut tytär Irma Hassinen. Nauhan purkanut Armas Härkönen 22. -23.9.2003).

Jatkosodan alku Ilomantsissa

SA-Kuvat

Talvisota päättyi maaliskuun 13. päivänä 1940. Moskovan rauhansopimuksen mukaan Ilomantsin alueesta noin kolmasosa jouduttiin luovuttamaan Neuvostoliitolle. Maan itsenäisyys kuitenkin säilytettiin. Sodan jälkeä raivattiin, poltettuja taloja rakennettiin uudelleen saunakömmänöissä ja jopa maakuopissa asuen.

Uuden sodan uhka leijui kuitenkin koko ajan ilmassa. Ensimmäinen YH - päivä oli 18. kesäkuuta 1941. Saksa aloitti 22.6.1941 Operaatio Barbarossan - hyökkäyksen Neuvostoliittoon. Kesäkuun 25. päivänä pääministeri Jukka Rangel totesi radiossa Suomen olevan jälleen sodassa Neuvostoliiton kanssa.

Jatkosodan alkuvaiheita Ilomantsin alueella on kirjallisuudessa käsitelty huomattavasti vähemmän kuin sodan loppumista syyskesällä 1944. Tässä kirjassa kerrotaan Moskovan rauhasta ajasta sekä uuden sodan alkamisesta sotapäiväkirjojen ja eri henkilöiden muistelmien välityksellä.

Ilomantsin kohdalla joukkojen eteneminen oli hitaampaa kuin monella muulla rintamalla. Neuvostoarmeija oli linnoittautunut uuden rajan taakse todella hyvin ja vastassa olivat suomalaissyntyisen majuri Valter Vallin iskukykyiset soturit. Lopulta he kuitenkin joutuivat perääntymään, ja "selitys" siihenkin löytyy kirjasta.

ISBN 978-952-8071-87-7

9 789528 071877